

*Ірина ЗАЛІПСЬКА
викладач української мови
кафедри українознавства
Тернопільського державного
медичного університету
ім. І. Горбачевського,
науковий керівник –
доктор філологічних наук, професор
Любов Струганець*

УДК 81'271.12 / 654.197

Комунікативна ознака „логічність мови“ в інтерактивному типі комунікації прямого телеєфіру

Статтю присвячено дослідженню мови прямого телеєфіру. Представлено реалізацію комунікативної ознаки „логічність мови“ в інтерактивному типі комунікації.

Ключові слова: комунікативні ознаки мови, мова прямого телеєфіру, логічність мови, інтерактивний тип комунікації.

Логічність належить до важливих комунікативних ознак української мови. Дотримання параметрів логічності великою мірою репрезентує рівень мовної культури сучасних ЗМІ. Ця ознака мови характеризує структуру тексту, його організацію. Відбувається взаємодія „трьох логік“: логіки дійності, логіки думки і логіки мовного вираження. Логічність, за Б. Головіним, буває предметною і понятійною. Предметна логічність полягає у відповідності смислових зв'язків і відношень одиниць мови у мовленні зв'язкам і відношенням предметів і явищ у реальній дійсності. Логічність понятійна є відображенням структури логічної думки і логічного її розвитку в семантичних зв'язках елементів мови у мовленні [1, с. 145]. До основних лінгвальних ідентифікаторів, які характеризують логічність як комунікативну ознаку, належать: правильний порядок слів у реченні; відсутність семантично зайвих слів, зокрема тавтології; відповідність змісту висловлювання думці; наявність вставних слів та конструкцій; чітке розмежування конкретних та абстрактних понять; смислове узгодження частин тексту.

Параметри логічності мови досліджували українські та російські мовознавці: І. Огієнко, М. Сулима, Л. Булаховський, М. Жовтобрюх, М. Ілляч, Б. Головін, А. Васильєва, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Н. Бабич, Л. Струганець та ін. Проте досі немає наукових розві-

док, присвячених аналізу цієї комунікативної ознаки у мові мас-медіа. Тому мета нашої розвідки – дослідити реалізацію логічності мови в інтерактивному типі комунікації прямого телефіру. Матеріалом слугували програми загальноукраїнських телеканалів: “Першого національного”, “1+1”, “5 каналу”, ТРК “Україна” (див. список умовних скорочень).

Інтерактивний тип комунікації передбачає передачу змісту повідомлення через діалог. Першим комунікантом у спілкуванні виступає журналіст. Ця особа керує інформаційним обміном у прямому телефірі і виступає інтерв'юером у бесіді. Іншим комунікантом є співрозмовник. Як правило, це гість у студії, рідше – інший журналіст у студії чи журналіст, який перебуває на прямому зв'язку з місця подій (рис. 1. 1).

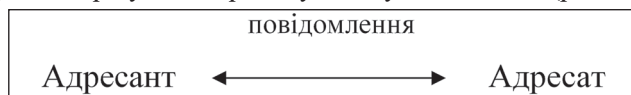

Рис. 1. Схема інтерактивного типу комунікації

Такий тип комунікації представимо за схемою “питання – відповідь”. Реалізацію логічності мови проаналізуємо у двох типах діалогів:

- із відкритим питанням;
- із закритим питанням.

Як зазначає Г. Денискіна, “відкрите питання характеризується високим ступенем узагальнення, може призвести до дискусії, вимагає аргументованості й умотивованої відповіді, різних подробиць, уточнень тощо. Відкриті питання становлять досить численну групу, проте їх можна визначити за допомогою експліцитних питальних показників. Наприклад, за допомогою питальних займенників (чому, що, хто і т. д.)” [2, с. 101]. Дослідниця виокремлює спрямовані відкриті питання (які вимагають чіткої відповіді) та неспрямовані (які не обмежують потік інформації).

Серед діалогів із відкритими питаннями виокремлюємо шість підгруп за схемою “відкрите питання – відповідь” (у фрагментах наведених текстів передаємо особливості вимови учасників комунікації).

1. “Відкрите спрямоване питання – конкретна, чітка відповідь”.

– Ну, цитований багато нами сьогодні британський аналітик говорив, що саме оце все дуже часто провокується нашою внутрішньою політичною ситуацією, слабкістю. Хочу запитати Костянтина: пане Костянтине, от наша телеглядачка, вона, Григорія, перепрошую, після виборів, наша телеглядачка з Алчевська запитує: після виборів, на Ваш погляд, ситуація зміниться у російсько-українських відносинах?

– А, принципово ситуація не зміниться. Відносини з Росією будуть загострюватися, з часом ще більше набувати все більш гострішої ескалації (Т-ПН, 25.08.2009, ТП-ТЗ, 19:28).

У наведеному фрагменті відповідь респондента стисла, тому порушення логічності не спостерігаємо. На відміну від співрозмовника, журналіст намагається увести додаткові коментарі перед формулюванням запитання, неправильно будує предикативний центр (наша телеглядачка, вона), вживає повтори (наша телеглядачка... після виборів, наша телеглядачка з Алчевська запитує: після виборів...), неправильно формулює звертання (пане Костянтине, Григорія), помиляється в іменах (пане Костянтине, от наша телеглядачка, вона, Григорія, перепрошую), не дотримується правил вимови шиплячих звуків (шо). На фоні цих порушень стає непомітною правильна побудова запитання. Зауважимо, що інтерв'юер фактично застосує закритий тип питання, але вставне словосполучення на Ваш погляд розширює його межі, перетворює у відкритий тип і вимагає від співрозмовника більш повної відповіді.

2. “Відкрите спрямоване питання – конкретна, чітка, з окремими коментарями відповідь”.

– То як нам діяти, перепрошую?

– Якщо говорити про наміри Росії і бажання Росії, то, звичайно, що Медведєв не-

випадково зачіпив в своїй заяві звернення так до майбутнього Президента, оскільки Росія сподівається, що в українців оберуть маріонетку проросійського Президента і тоді знову буде дружба і порядок у відносинах між країнами. Але чи вибере дійсно український народ проросійського Президента замість українського Президента? Це дуже сумнівна річ, мені здається (Т-ПН, 25.08.2009, ТП-ТЗ, 19:28-29).

Відповідь співрозмовника є прихованою, оскільки явних порад, як діяти в конкретній ситуації, немає, проте мовностилістичний аналіз тексту дає можливість констатувати, що респондент не є прихильником того, щоб президент був проросійським. Про такі погляди свідчить лексема *маріонетка*, яка несе передусім негативну конотацію (2. *перен.* Про людину, уряд і т. ін., що сліпо виконують чиясь воля (СУМ, IV, с. 628), а також іронічно забарвлений фрагмент складного речення (*і тоді знову буде дружба і порядок у відносинах між країнами*). Варто зазначити, що комунікант використовує стилістичний прийом риторичного питання для ґрунтовних роздумів слухачів і одразу дає відповідь (*це дуже сумнівна річ, мені здається*), таким чином унеможливує подальше розгортання коментарів.

3. “Відкрите спрямоване питання – інформаційно насичена відповідь із багатьма подробицями”.

–Ведучий: – *Виглядає, що саме політики намагалися написати Конституцію так, як вони її бачать* (коментар до попередніх висловлювань співрозмовників). *Пане Ігоре, от ви слухали нашу дискусію і слухає її наш глядач, який підписався “Костянтин з Севастополя”. Його репліка: “Чому вони лякають Президента за 15 днів до неможливості розпуску парламенту? Можливо, тут є якийсь такий хитрий план чи якісь інтриги?”* (Т-ПН, 02.06.2009, ТП-ТЗ, 19:25-26).

Загалом запитання інтерв’юера складається з двох: перше є відкритим спрямованим (на це вказує питальне слово *чому*), у другому вставне слово *можливо* перетворює закритий тип запитання у відкритий неспрямований тип. Журналіст таким чином прагне налаштувати співрозмовника на стислу аргументовану відповідь. У прямому ефірі ведучому важко точно скерувати коментарі респондента в правильне русло, тому трапляються вияви алогічності в діалозі, коли гість студії ігнорує поставлене запитання журналіста / додзвонювача або намагається не відповідати на нього. Отже, запитання інтерв’юера сформулюємо так: *які причини того, що політики лякають Президента за 15 днів до намагань розпустити парламент?* Простежимо погляди комуніканта на поставлене запитання.

Співрозмовник: – *Ну, щодо неможливості розпуску парламенту теж не все ясно, тому що дата парламентських виборів поки що, президентських виборів поки що не призначена парламентом і давно пора вже це визначити. Щодо обрання Президента в парламенті в цих політичних умовах, я би сказав, що ми ще не доросли до обрання Президента в парламенті, і є певні зовнішні загрози Конституції. Президент повинен мати сильну легітимність, сильний мандат для того, щоб це захищати, і українці (опитування громадської думки це показує), що вони хочуть обирати Президента на прямих виборах. Якщо ж навіть в легітимний спосіб Конституція буде змінена і парламенту дадуть такі повноваження, то ці повноваження отримають не діючий парламент, а наступний парламент. Не можна добавляти собі повноважень, ми не обирали цей парламент для того, щоб він обирав Президента. І саме тому, або обраний на чергових виборах в 12-му році, або обраний на позачергових виборах раніше парламент теоретично міг би отримати таку функцію* (Т-ПН, 02.06.2009, ТП-ТЗ, 19:26-27).

Хід думок респондента відтворимо через ключові тези: “неможливість розпуску парламенту” – “обрання президента в парламенті” – “причини, які перешкоджають обранню президента в парламенті”. У наведеному фрагменті спостерігаємо, що ведучий зачитав питання глядача, проте співрозмовник навіть не намагався дати відповідь на нього, а висловив свої думки щодо попередньої теми. Тому ще одним ідентифікатором логічності мови, який порушено, є відсутність тематичної цілісності повідомлення. Унаслідок на запитання не подано відповіді. Як зазначає В. Мельничайко, висловлювання позбавлене тематичної цілісності (мік-

ротемі не є частинами єдиної теми) тоді, коли воно “не спаяне єдиною авторською концепцією” [3, с. 15], тому його не можна вважати цілісним, а отже, логічним текстом.

4. “Відкрите неспрямоване питання – конкретна, чітка відповідь”.

– Ну що ж, як відчувають себе новоспечені дуелянти?

– Дуже добре. Повна мобілізація. Я хочу сказати швиденько Віці, нашій дівчинці золотій, щоб вона не хвилювалась, ми ще більше будемо працювати в залі, і все буде добре (Т-1+1, 03.10.2009, ТП-ТТ, 23:15).

Питання ведучого передбачало аргументовану повну відповідь. На наш погляд, вставна підсилувальна конструкція (*ну що ж*) спрямовує увагу респондента на чітку відповідь, тому коментарі співрозмовника виявилися стислими (*Дуже добре. Повна мобілізація*). Наступне складне речення звернене до іншого комуніканта і становить новий комунікативний хід.

5. “Відкрите неспрямоване питання – конкретна, чітка, з окремими коментарями відповідь”.

– Як Ви можете пояснити таку думку майора Мельниченка і його прихильність до цієї слідчої групи?

– По-перше, хто такий майор Мельниченко? І він розкаже, з ким він буде працювати, а з ким він не буде співпрацювати у Генеральній прокуратурі. По-друге, майор Мельниченко – і свідок у справі, то він будь-кому зобов'язаний давати свідчення. Якщо він обвинувачений буде у справі, то він може заявляти відводи, лише аргументуючи їх, ну, звичайно, не морально, а моральною поведінкою (Т-5К, 29.07.2009, ТП-ЧС, 21:10).

Питання ведучої передбачало поширену відповідь, проте співрозмовниця чітко структурувала відповідь, уживаючи вставні слова *по-перше, по-друге*, використала приховане риторичне питання (*хто такий майор Мельниченко?*), за допомогою якого ніби розширила межі власних роздумів і сконцентрувала увагу слухача, а також навела окремі коментарі. Про це свідчить повторення сурядних сполучників *то... то*. Таким чином, мовне оформлення запитання і композиційно вдало побудована відповідь свідчать про дотримання логічності тексту повідомлення.

6. “Відкрите неспрямоване питання – інформаційно насичена відповідь із багатьма подробицями”.

Такий тип інтерактивної комунікації відображає фрагмент поданого діалогу.

Ведучий: – А давайте поговоримо про можливі зміни до Конституції. От цікава деталь: всі журналісти на це сьогодні звернули увагу: Ганна Герман, відома представниця Партії регіонів і, як вважається, наближена людина до Віктора Януковича, от журналісти звернули увагу на те, що сьогодні вранці вона говорила про необхідність і про важливість обрання Президента у стінах Верховної Ради депутатами парламенту. До вечора, як виглядає, вона дещо змінила свою позицію. Чи не означає це, що якісь там сигнали, чому це даються? Там щось змінилося на ваш погляд, Андрій Єрмолаєв? Вас подекуди називають наближеним до Партії регіонів. Ви, можливо, знаєте якісь деталі? (Т-ПН, 02.06.2009, ТП-ТЗ, 19:22-23).

У мовленні інтерв'юера фіксуємо алогізми, семантично зайві слова (*... всі журналісти на це сьогодні звернули увагу... от журналісти звернули увагу на те; чи не означає це, що якісь там сигнали, чому це даються?*). Формулювання питання є досить розлогим. Ведучий вводить, на наш погляд, багато зайвої інформації. Для того, щоб досягти комунікативного ефекту, інтерв'юеру варто стисло і чітко будувати запитання. Пор.: *Сергію, вітаю. Як переконали Росію літати на українському?* (Т-1+1, 16.06.2009, ТП-ТСН, 19:45); *Олю, вітаю. То що то за історія? Чи вже вдалося приборкати “козаків-даїшників”?* (Т-1+1, 16.06.2009, ТП-ТСН, 19:50); *Андрію, добрий вечір. Чи підтвердилось військове походження кулі і як почувалось поранений хлопчик?* (Т-1+1, 16.06.2009, ТП-ТСН, 20:03).

Задля успішного ведення комунікації респондент розпочинає діалог, використовуючи слово інтерв'юера *давайте*. Співрозмовник таким чином наголошує на тому, що його слова

відповідатимуть темі повідомлення: *Давайте, ця мова чуток, здається, через край. Хтось десь щось сказав, давайте говорити про ситуацію, яка склалася навколо Конституції* (Т-ПН, 02.06.2009, ТП-ТЗ, 19:23-24). Проаналізуємо продовження попередньої відповіді гостя студії на запитання ведучого. Гість студії: – *Я не можу так коментувати політиків, але якщо говорити серйозно... По-перше, є давня дискусія з приводу того, як облаштувати політичну систему після тих зрушень, які відбулися після редагування 2004 року. Да, є перше русло – це посилення парламентської моделі і поступове зведення позиції Президента як глави держави до суто представницької фігури... До речі кажучи, дуже популярна була цитата Ангелі Меркель, що “якщо вже хочете обирати Президента в парламенті, то це має бути декоративна більшою мірою фігура, як у нас у ФРН”... Другий мейнстрім – це формування, умовно кажучи, “системи сильної руки”, де Президент зберігає позицію загальнообраного лідера, але повертає собі ті повноваження, якими забезпечує роботу як главі виконавчої влади... Варитися вони повинні, по-перше, в легітимному процесі, є конституційна комісія в парламенті. По-друге, дуже бажано, щоб не лише проблема “президент – парламент – уряд” були в центрі уваги* (Т-ПН, 02.06.2009, ТП-ТЗ, 19:24-25).

Комунікант спробував структурувати своє повідомлення за допомогою слів *по-перше, по-друге, до речі*, виділив два русла (*мейнстріми*), увів вставні слова (*до речі, умовно кажучи, дійсно*). Це дало змогу великий за обсягом текст поділити на частини, мікротеми. Проте вставні слова в цьому висловлюванні відіграли роль слів-паразитів.

У мовленні співрозмовника простежуємо порушення таких експлікативів логічності, як уживання семантично зайвих словосполучень (*цього русла, тобто нічого страшного у цьому нема; можливо, функцій; але не лише повноважень гілок влади*), тавтології (*цілком можливо, що Президент може обиратися*), алогізмів (*що Президент не втручатиметься в роботу системи політичної відповідальності: парламент – коаліція – уряд*). Зауважимо, що частотні граматичні порушення підсилюють логічний дисонанс (*в рамках цього мейнстрім; щоб не лише проблема “президент – парламент – уряд” були в центрі уваги*). Використання інверсії (*це дуже ідея популярна серед націонал-демократів*), невдалих епітетів, які своєю епатажістю відвертають увагу слухача від теми повідомлення (*декоративна більшою мірою фігура; представницькі функції; косметична фігура*), також слугують не на користь логічності. Співрозмовник часто будує великі синтаксичні конструкції, що в усному спілкуванні ускладнює їхнє розуміння. В окремих реченнях немає тематичної єдності (*є, дійсно, версії, де Президент обирається в парламенті, стає косметичною фігурою, і законопроекти, де Президент посилюється, але проблема полягає в тому, що всі ці новації, ну, як на мене, нічого страшного з точки зору оптимізації немає*).

Розглянемо особливості дотримання логічності мови в діалозі із закритим типом запитання. Оскільки такі запитання вимагають чіткого формулювання і короткої відповіді, то такий вид комунікації відзначається високим ступенем дотримання комунікативної ознаки логічності. Серед діалогів із закритими запитаннями виділяємо три підгрупи:

1. “Закрите питання – стверджувальна відповідь”.

– *Ви в водоканалі працюєте? О-о-о.*

– *Так. Всім привіт передаю* (Т-1+1, 03.10.2009, ТП-ХТ, 09:17).

2. “Закрите питання – заперечна відповідь”.

– *Як Ви думаєте, це можливо? Це може після президентських виборів статися?*

– *Ні, я вважаю, що це не може. Це неможливо* (Т-УК, 15.09.2009, ТП-СС, 20:17).

3. “Закрите питання – альтернативна відповідь”.

Така конструкція містить два варіанти відповідей: 1) стверджувальну і заперечну водночас, 2) чітко не визначену. Наприклад:

– *Великі, до речі, суми там?*

– *І великі, і малі* (Т-1+1, 03.10.2009, ТП-ХТ, 09:15).

Загалом зібраний матеріал слугує підставою для констагації, що логічність мови – ключо-

чова комунікативна ознака інтерактивного типу комунікації у прямому телеэфірі. У процесі аналізу логічності через систему лінгвальних ідентифікаторів у діалогах із відкритим і закритим типом питання виявлено не лише способи реалізації цієї ознаки, але й типові її порушення. Найчастіше відхилення від параметрів логічності спостерігаємо в спілкуванні гостей телестудії у діалогах із відкритими питаннями. Детерміновано це тим, що спонтанна відповідь на запитання потребує негайної реакції мовця, тому фіксуємо алогізми. Ще однією суттєвою причиною порушення логіки комунікантами є екстралінгвальний чинник – некомпетентність у темі розмови. Варто зазначити, що структура журналістського тексту більшою мірою відповідає логічності побудови. Мова ЗМІ як важливий чинник формування мовної культури соціуму потребує перманентних наукових досліджень для виявлення слабких ланок у спілкуванні, для створення дієвої програми вдосконалення мовної комунікації журналістів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головин Б. Н. Основы культуры речи : учеб. для вузов по спец. "Рус. яз. и лит." – 2-е изд., испр. / Б. Н. Головин– М. : Высш. шк., 1988. – 320 с.
2. Денискіна Г. О. Структурні і комунікативні параметри жанру вільного інтерв'ю (на матеріалі телепередач 2000-2004 років) : дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Г. О. Денискіна. – К., 2005. – 353 с.
3. Мельничайко В. Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови : посібник для вчителів / В. Я. Мельничайко. – К. : Рад. шк., 1986. – 168 с.

СКОРОЧЕННЯ

- Т-ПН – "Перший національний"
Т-1+1 – "1+1"
Т-5К – "5 канал"
Т-УК – ТРК "Україна"
ТН-ТЗ – "Точка зору" (телеканал "Перший національний")
ТН-ТСН – "Телевізійна служба новин" (телеканал "1+1")
ТН-ТТ – "Танцюю для тебе" (телеканал "1+1")
ТН-ХТ – "Хто там?" (телеканал "1+1")
ТН-ЧС – "Час" ("5 канал")
ТН-СС – "Свобода слова" (ТРК "Україна")
СУМ – Словник української мови / [гол. ред І. К. Білодід]. – Т. 1–11. – К. : Наукова думка, 1970–1980.

Ирина Залипская

Коммуникативное качество "логичность языка"

в интерактивном типе коммуникации прямого телеэфира

Статья посвящена исследованию языка прямого телеэфира. Представлено реализацию коммуникативного качества логичности языка в интерактивном типе коммуникации.

Ключевые слова: коммуникативные качества языка, язык прямого телеэфира, логичность речи, интерактивный тип коммуникации.

Iryna Zalipska

Communicative quality "language consistency" in the type of interactive communication of television live air

The article is devoted the investigations of speech televised. It is presented implementation of communicative features of language consistency in the type of interactive communication.

Key words: communicative language features, speech televised, language consistency, interactive type of communication.